वेद - विभाग
रुद्राष्टाध्यायी

प्राक्शास्त्री प्रथम तथा द्वितीय वर्षस्य छात्राणां कृते —:

लघूत्तरीयप्रश्नाः

① कति वेदाः सन्ति ?

उत्तरम् — चत्वारो वेदाः ।

—:(ऋग्वेदः, यजुर्वेदः, सामवेदः, अथर्ववेदश्च)

② ऋग्वेदस्य ऋत्विकः कः ?

उत्तरम् — होता ।

③ ऋग्वेदे कति ऋचाः सन्ति ?

उत्तरम् — 10,580 $\frac{1}{4}$ ऋचाः सन्ति ।

झटिति पराशयवेदिनो हि विज्ञाः। –नैषध. ४.११८
Jhaṭiti parāśayavedino hi vijñāḥ.
समझदार लोग दूसरे के अभिप्राय को जल्दी समझ जाते हैं।
The man of wisdom understands the motives of others immediately.

Scanned with CamScanner

(4) ऋग्वेदस्य कति शाखाः आसन् ?

उत्तरम् – (21) किन्तु इदानीं (5) एव उपलभ्यन्ते।

(5) ऋग्वेदस्य उपवेदः कः ?

उत्तरम् – आयुर्वेदः।

(6) ऋग्वेदः केन सम्प्राप्तः ?

उत्तरम् – अग्नेः।

(7) शुक्लयजुर्वेदे कति कण्डिकाः सन्ति ?

उत्तरम् – 1975।

(8) शुक्लयजुर्वेदस्य ऋत्विकः कः ?

उत्तरम् – अध्वर्युः।

नान्यस्य गन्धमपि मानभृतः सहन्ते। -शिशु. ५.४२
Nānyasya gandhamapi mānabhṛtaḥ sahante.
मानी लोग दूसरे की गन्ध को भी नहीं सहते हैं।
Men of self-respect do not tolerate even a little interference from others.

Scanned with CamScanner

(9) शुक्लयजुर्वेदः केन सम्प्राप्तः ?

– व्यासोः।

(10) शुक्लयजुर्वेदस्य ब्राह्मणग्रन्थः कः ?

– शतपथ ब्राह्मणम् (100 अध्याय)

(11) शुक्लयजुर्वेदस्य गृह्यसूत्रं किम् ?

– पारस्कर गृह्यसूत्रम्।

(12) शुक्लयजुर्वेदस्य श्रौतसूत्रस्य नाम किम् ?

– कात्यायनश्रौतसूत्रम्।

(13) शुक्लयजुर्वेदस्य उपवेदः कः ?

धनुर्वेदः

(14) शुक्लयजुर्वेदे कति अध्यायाः सन्ति ?

उत्तरम् – 40

गुणाः प्रियत्वेऽधिकृताः न संस्तवः। -किरात. ४.२५
Guṇāḥ priyatve'dhikṛtāḥ na saṃstavaḥ.
गुणों के कारण मनुष्य प्रिय बनता है, जान-पहचान के कारण नहीं।
It is the quality which endears a person to others and not his acquaintance.

Scanned with CamScanner

(15) सामवेदस्य ऋत्विकः कः ?

— उद्गाता ।

(16) सामवेदे कति मन्त्राः सन्ति ?

— 1875 ।

(17) सामवेदः केन सम्प्राप्तः ?

— आदित्यात् ।

(18) सामवेदस्य उपवेदः कः ?

— गान्धर्ववेद ।

(19) अथर्ववेदे कति मन्त्राः सन्ति ?

— 5987 क्वचिदपि (6000) ।

(20) अथर्ववेदस्य उपवेदः कः ?

— ब्रह्मवेदः ।

(21) अथर्ववेदस्य ऋत्विकः कः ?

—: ब्रह्मा

समय एव करोति बलाबलम्। -शिशु. ६.४४

Samaya eva karoti balābalam.

समय के प्रभाव से ही प्राणी बलवान् तथा निर्बल होते हैं।

It is time which causes strength and weakness.

Scanned with CamScanner

(23) कति वेदाङ्गानि ?

— षड् - (6)

—: शिक्षा, कल्पः, छन्दः, निरुक्तम्, व्याकरणम्

ज्योतिषम् ।

(23) प्रमुख स्वराः कति ?

— (3) उदात्त, अनुदात्त, स्वरित ।

(24) उदात्तस्य वर्णः कः ?

— शुक्लः (श्वेत) ।

(25) उदात्तस्य देवता कः ?

— अग्नि ।

(26) उदात्तस्य जाति का ?

ब्राह्मणः ।

मुखरताऽवसरे हि विराजते। -किरात. ५.१६
Mukharatā'vasare hi virājate.
अवसर के अनुरूप कथन शोभायमान होता है।
A speech which is in accordance with the context is graceful.

Scanned with CamScanner

(27) उदात्तस्य गोत्रं किम्?

— भारद्वाजः।

(28) उदात्तस्य छन्दः किम्?

गायत्री।

(29) अनुदात्तस्य वर्णः कः?

— लोहितः (रक्तः)

(30) अनुदात्तस्य देवता का?

— सोमः।

(31) अनुदात्तस्य जाति का?

— । क्षत्रिय।

(32) अनुदात्तस्य गोत्रं किम्?

गौतमः।

(33) अनुदात्तस्य छन्दः किम्?

त्रिष्टुभ।

आर्जवं हि कुटिलेषु न नीतिः –नैषध. ५.१०३
Ārjavaṃ hi kuṭileṣu na nītiḥ.
कुटिलों में सरलता का प्रदर्शन नीति नहीं है।
Simplicity is not a commendable policy with regard to crooked persons.

Scanned with CamScanner

(34) स्वरितस्य वर्णः कः ?
— श्यामः (कृष्णः)

(35) स्वरितस्वरस्य देवता का ?
— सविता ।

(36) स्वरितस्वरस्य जाति का ?
— वैश्यः ।

(37) स्वरितस्वरस्य गोत्रं किम् ?
— गार्ग्यः ।

(38) स्वरितस्वरस्य छन्दः कः ?
— जगति ।

स्वर	वर्ण	देवता	जाति	गोत्र	छन्द
उदात्त (उच्च)	शुक्लः (श्वेतः)	अग्निः	ब्राह्मणः	भारद्वाज	गायत्री
अनुदात्त नीच	लोहितः (रक्तः)	सोमः	क्षत्रियः	गौतमः	त्रिष्टुभ
स्वरित	श्यामः (कृष्णः)	सविता	वैश्य	गार्ग्यः	जगति

सन्धत्ते भृशमरतिं हि सद्वियोगः। -किरात. ५.५१
Sandhatte bhṛśamaratiṃ hi sadviyogaḥ.
सज्जनों का वियोग दुःखदायी होता है।
Separation from noble men is very unpleasant.

Scanned with CamScanner

(39) प्रमुख कति छन्दाः सन्ति ?

— सप्त (7)

	छन्दः		अक्षराणि
१(1)	गायत्री	—	24
(2)	उष्णिक्	—	28
(3)	अनुष्टुप्	—	32
(4)	बृहती	—	36
(5)	पंक्ती	—	40
(6)	त्रिष्टुप्	—	44
(7)	जगति	—	48

(40) शुक्लयजुर्वेदस्य रुद्राष्टाध्यायी ग्रन्थ कति अध्यायाः सन्ति ?

— अष्ट -(8)

(41) प्रथमाध्याये कति मन्त्राः सन्ति ?

— दश (10)

भवति महत्सु न निष्फलः प्रयासः। -शिशु. ७.१
Bhavati mahatsu na niṣphalaḥ prayāsaḥ.
महान् पुरुषो के प्रति किया गया प्रयास निष्फल नहीं होता।
Efforts made for great men never fail.

Scanned with CamScanner

शुक्लयजुर्वेद रुद्राष्टाध्यायी

अध्याय	सूक्तम्	मन्त्र संख्या
प्रथम	शिवसंकल्प	10
द्वितीय	पुरुषसूक्तम्	22
तृतीय	अप्रतिरथ	17
चतुर्थ	मैत्रसूक्तम्	17
पञ्चम	शतरुद्रियम्	66
षष्ठ	महाच्छिरः	08
सप्तम	रुद्रजटा	07
अष्टम	चमकानुवाकः	29

(42) विभ्राट् इति शब्दस्य कोऽर्थः ?

— सूर्यः ।

(43) केतवः इति शब्दस्य कोऽर्थः ?

— सूर्यरश्मयः ।

महते रुजन्नपि गुणाय महान्। –किरात. ६.७
Mahate rujannapi guṇāya mahān.
बड़ों से प्राप्त पीड़ा भी उन्नति के लिए होती है।
The pain inflicted by great men leads to prosperity

Scanned with CamScanner

(44) रिहन्ति इति शब्दस्य कोऽर्थः ?

— स्तुवन्ति ।

(45) रुशत् इति शब्दस्य कोऽर्थः ?

— शुक्लम् ।

(46) दुःखं द्रावयति इति कः ?

— रुद्रः ।

(47) इषुम् इति शब्दस्यार्थ कः ?

— बाणम् ।

(48) अधिवक्ता इति शब्दस्यार्थ कः ?

— वेदोपदेश-मुखरः ।

अपदोषतैव विगुणस्य गुणः। शिशु. ९.१२
Apadoṣataiva viguṇasya guṇaḥ.
निदोषता ही गुणहीन का गुण है।
Innocences is the merit of the one who is sans merit

Scanned with CamScanner

शब्दः	शब्दार्थः
अयक्ष्मं	नीरोगं।
सुमनः	प्रसन्नं चेतः।
परासुव	दूरीकुरु।
विलोहितः	रक्तवर्णः।
इषवः	बाणः।
हेतिः	आयुधं।
इषुधिः	कोशः।
शिवः	कल्याणः।

प्रकाश रंजन मिश्रः
(जयपुर - परिसरः)

नेश्वरे परुषता सखि साध्वी। -किरात. ९.३९
Neśvare paruṣatā sakhi sādhvī.
अपने स्वामी के प्रति कठोरता हितकर नहीं होती।
Harshness towards one's own master is not advantageous.

Scanned with CamScanner